Garcilaso de la Vega i Pere Serafí: dues cares de la mateixa fotocòpia (4 de 4)

Autor: Marc Vicent Adell
Data de publicació: 15-02-2026

Finalment, se'ns revelen més similituds entre la llengua de Garcilaso i la de Corella i Ausiàs March, i copsem la més que probable catalanitat del nostre suposat poeta castellà.

8. Concordances entre Garcilaso i Joan Roís de Corella

Si ara comparem la llengua de Garcilaso amb la llengua de Corella, principalment prosista però també poeta, curiosament hi podem detectar les mateixes equivalències lèxiques, gramaticals, ortogràfiques... que Garcilaso té amb Pere Serafí i amb Joan Pujol. Amb aquesta finalitat, per a la lectura de les obres de Corella hem utilitzat les diverses edicions actuals del Psalteri i de La terça part del Cartoixà del Cartoixà a través del corpus de l'Acadèmia Valenciana, i també l'edició de Vicent J. Escartí de les obres completes de Corella, del Magnànim, que unifica els criteris lingüístics en tots els textos.

1. Garcilaso: «Valerme, en mi tristura...», vers 11è de la Cançó III.
Corella: «E sol·lícita la discreta dida de la dolor e tristura de la criada...», «La història de Leànder i Hero», pàg. 116 de l'Obra completa.

2. G.: «...no bastando su esfuerço a su crüeza...», vers 7è del Sonet XXXV.
C.: No hem trobat exemples.

3. G.: «Con la vida s'acaba, que's finita.», vers 84è de l'«Elegía a Boscán».

C.: «Diu Beda: «Finida la Pasqua de la Ley vella, que en recort del delliurament de Egipte celebraven...», pàg. 580 de La terça part del Cartoixà.

4. G.: «La gente s'espanta toda...», vers 1r de la Cobla VII.
C.: «...de presta mort: de tot l'aldre s'espanta...», vers 4t de «La mort per amor», Cobla esparsa, pàg. 316 de l'Obra completa.

5. G.: «Preso, y forçado, y solo en tierra ajena...», vers 16è de la Cançó III.
C.: «Ha'ls pres e levat de la via de lur iniquitat...», pàg. 118 del Psalteri, edició de la PAM.

6. G.: «Y a escodriñar el ánimo doliente.», vers 457è de l'Ègloga segona.
C.: «...e ab llurs veus ensems ab Hero dolent...», dins «La història de Leànder i Hero», pàg. 126 de l'Obra completa.

7. G.: «...a la fin con sus obras», pàgina 10a de l'edició prínceps.
C.: «...a la fi, vençut per l'extrema bellea de Polícena...», dins «Raonament de Telamó e d'Ulixes...», pàg. 61 de l'Obra completa.

8. G.: «Mas quién podrá deste ábito librarse:», vers 9è del Sonet XXVII.
C.: No n'hem trobat.

9. G.: «El agua dulce, desta clara fuente:», vers 2n de l'Ègloga segona.
C.: «...e som tan folls los ferits d'esta fleixa...», vers 7è del poema «Desengany», pàg. 315 de l'Obra Completa.

10. G.: «Sin dar daqueste daño: fin al cuento:», vers 346è de l'Ègloga segona.
C.: «Axí vingues al viure d'aquest setgle...», vers 9è del poema «La vida de la Sacratíssima Verge Maria...», pàg. 337 de l'Obra completa.

11. G.: «Con solo aqueste el alma se enternece...», vers 45è de l'«Epístola a Boscán».
C.: «-Aquest és lo germà menor, del qual parlàveu?», «La història de Josef, fill del gran patriarca Jacob», pàg. 279 de l'Obra completa.

12. G.: «Es aqueste descuydo suelto, y puro:», vers 10è de l'«Epístola a Boscán».
C.: «...lo cos sagrat; mas preneu aquest bàlsem...», vers 51è del poema «Oració a la sacratíssima Verge Maria...», pàg. 346 de l'Obra completa.

13. G.: «Aquestos miembros, el espíritu mío...», vers 162è de l'Ègloga segona.
C.: «Hi aquestos dos actes signiffiquen les dos germanes que al Senyor ocorregueren...», pàg. 182 de la La terça part del Cartoixà.

14. G.: «Y assí d'aquesta libertad gozando...», vers 12è, de l'«Epístola a Boscán».
C.: «Fenix del món, enmig d'aquesta dansa...», vers 9è del poema «D'un vell joiell, senyor, tinc inventiva...», dins

«Debat epistolar entre mossèn Corella i el príncep de Viana», pàg. 190 de l'Obra completa.

15. G.: «Como si aquesta fuera medicina...», vers 549è de l'Ègloga segona.
C.: «Aquesta me ha aconsolat en la mia humilitat...», pàg. 128 del Psalteri, edició de la PAM.

16. G.: «Mas yo haré que aquesta ofensa cara...», vers 12è del Sonet XXXV.
C.: «Los qui amau, preneu aquesta cendra...», vers 1r del poema «Desengany» dins Poesia profana, pàg. 315 de l'Obra completa.

17. G.: «Presto, distinto d'ornamento puro...», vers 6è de l'«Epístola a Boscán».
C.: «...e prest responc, si alguna em demana...», vers 7è del poema 16, «Esparsa» dins Poesia profana, pàg. 331 de l'Obra completa.

18. G.: «Torna ya sin aumentar mis males...», vers 12è del Sonet XXXIX.
C.: «...torna en los actes de la tua celsitud...», pàg. 38 del Psalteri, edició de la PAM.

19. G.: «Y sé que otramente me aprovecha / El deleite...», versos 46è i 47è de l'«Epístola a Boscán».
C.: «E jo poguera-li respondre altrament que lo paper mut.», «Lamentació de Biblis», pàg. 94 de l'Obra completa.

20. G.: «En procurar cualquiera beneficio...», vers 1035è de l'Ègloga segona.
C.: «...ne la tua mà esquerra, hàbil sols en furtar, porà sostenir lo pesat escut...», pàg. 63 de l'Obra completa.

21. G.: «Y en viendo el agua, toda fue alterada...», vers 477è de l'Ègloga segona.
C.: No en trobem.

9. Concordances lingüístiques entre Garcilaso i Ausiàs March

Contrastant la llengua de Garcilaso amb la d'Ausiàs March ens sobta comprovar que tots dos fan servir estructures i mots molt similars, per no dir idèntics, que nosaltres comprovem en l'edició de Pere Bohigas pel que fa a l'obra del poeta valencià, titulada Ausiàs March, Poesies. Altres edicions recomanables dels poemes d'Ausiàs March són les de Pagès, Robert Archer i Joan Ferraté.

1. Garcilaso: «Valerme, en mi tristura...», vers 11è de la Cançó III.
Ausiàs March no fa servir aquest mot.

2. G.: «...no bastando su esfuerço a su crüeza...», vers 7è del Sonet XXXV.
A.M.: March tampoc no fa servir aquest mot.

3. G.: «Con la vida s'acaba, que's finita.», vers 84è de l'«Elegía a Boscán».
A.M.: «...mas del passat, qu·és no-res e finit...», vers 10è del poema I, Poesies, pàg. 77.

4. G.: «La gente s'espanta toda...», vers 1r de la Cobla VII.
A.M.: «...que·l més sabent, de si mateix s'espanta...», vers 20è del poema CXIII, Poesies, pàg. 409.

5. G: «Preso, y forçado, y solo en tierra agena...», vers 16è de la Cançó III.
A.M.: «Tant està pres lo meu enteniment...», vers 13è del poema XXXIII, Poesies, pàg. 145.

6. G.: «Y a escodriñar el ánimo doliente.», vers 457è de l'Ègloga segona.
A.M.: «...com en aquell qui·n temps dolent e trist...», vers 42è del poema XC, Poesies, pàg. 284.

7. G.: «...a la fin con sus obras...», en la pàgina 11a de l'edició prínceps dels seus poemes.
A.M.: «...mas a la fi tot quant volrran faré.», vers 28è del poema CXXII, Poesies, pàg. 459.

8. G.: «Mas quién podrá deste ábito librarse:», vers 9è del Sonet XXVII.
A.M.: «Si punt d'enug d'est praticar sentiu...», vers 45è del poema LXXXIX, Poesies, pàg. 281.

9. G.: «El agua dulce, desta clara fuente:», vers 2n de l'Ègloga segona.
A.M.: «...amador só, yo m'encench d'esta flama...», vers 57è del poema CXVIII, Poesies, pàg. 442.

10. G.: «Sin dar daqueste daño: fin al cuento:», vers 346è de l'Ègloga segona.
A.M.: «Quant ymagín d'aquest·amor la causa...», vers 31è del poema CXIX, Poesies, pàg. 445.

11. G.: «Con solo aqueste el alma se enternece,», vers 45è de l'«Epístola a Boscán».
A.M.: «...e si aquest és hom de seny...», vers 1125è del poema CXXVIII, Poesies, pàg. 489.

12. G.: «Es aqueste descuydo suelto, y puro:», vers 10è de l'«Epístola a Boscán».
A.M.: «Aquest delit ma carn sola empara...», vers 19è del poema CXVIII, Poesies, pàg. 441.

13. G.: «Aquestos miembros, el espíritu mío...», vers 162è de l'Ègloga segona.
A.M.: «...sper, vinent per tots aquests graons...», vers 2n del poema III, Poesies, pàg. 81.

14. G.: «Y assí d'aquesta libertad gozando...», vers 12è, de l'«Epístola a Boscán».
A.M.: «...d'aquesta mort sofir major turment...», vers 58è del poema CVII, Poesies, pàg. 382.

15. G.: «Como si aquesta fuera medicina...», vers 549è de l'Ègloga segona.
A.M.: «...aquesta és qu·a tots natura dona...», vers 33è del poema CXVIII, Poesies, pàg. 441.

16. G.: «Mas yo haré que aquesta ofensa cara...», vers 12è del Sonet XXXV.
A.M.: «...no pot dar pas en aquest·aspra costa...», vers 40è del poema II, Poesies, pàg. 80.

17. G.: «Presto, distinto d'ornamento puro...», vers 6è de l'«Epístola a Boscán».
A.M.: «E muyra prest, si mon parlar yo·m feny!», vers 40è del poema CI, Poesies, pàg. 332.

18. G.: «Torna ya sin aumentar mis males...», vers 12è del Sonet XXXIX.
A.M. «Tot lo que fa li torna en contrari... », vers 53è del poema C, Poesies, pàg. 323.

19. G.: «Y sé que otramente me aprovecha / El deleite...», versos 46è i 47è de l'Epístola a Boscán. A.M.:

«...altrament sent amor que no sentia...», vers 54è, poema CXVIII, Poesies, pàg. 442.

20. G.: «En procurar cualquiera beneficio...», vers 1035è de l'Ègloga segona.
A.M.: «...en contemplar qui am, qui és, què val...», vers 34è del poema CI, Poesies, pàg. 331.

21. G.: «Y en viendo el agua, toda fue alterada...», vers 477è de l'Ègloga segona.
A.M.: «...y en contemplant, així l'arma reposa...», vers 97è del poema XCII, Poesies, pàg. 291.

10. I copsarem millor la similitud entre la llengua de Garcilaso i la d'aquests poetes catalans si distribuïm els trets lingüístics i estilístics dels diferents escriptors en aquesta graella:

Garcilaso de la Vega

Pere Serafí

Joan Pujol

Jordi de Sant Jordi

Joan Roís de Corella

Ausiàs March

(castellà)

(català)

(català)

A (català)

(català)

(català)

Segle XVI

Segle XV

1. mi tristura

...Valerme, en mi tristura...

...ma tristura.
...sa tristura
...de greu tristura...

...sens tristura...

...qui·m fay tristura...

...de la dolor e tristura...

2. crüeza

...su esfuerço a su crüeza...

...mostrant vostra cruesa...

3. finita

Con la vida s’acaba, que’s finita...

...pensí que que fos finida...

...ha mal finit...

Finida la Pasqua...

...qu·és no-res e finit...

4. s’espanta

La gente s’espanta toda...

...de rres no stà spantat...

...per fer-los gran espant...

...de tot l’aldre s’espanta...

...de si mateix s’espanta...

5. Preso

Preso, y forçado...

...ma vida presa...

...pres o negat restà...

...ferrats e pres...

Ha’ls pres e levat...

Tant està pres...

6. doliente

...el ánimo doliente...

Val Déu que stich dolenta!

...ab Hero dolent...

...qui·n temps dolent e trist...

7. a la fin

(edició prínceps)

...a la fin con sus obras...

...vostre só fins a la fi.

A la fi de vostres dies...

...és a la fi / de fi en fi / res no y ha fi...

...a la fi, vençut...

...mas a la fi...

8. deste

(demostratiu)

...quién podrá deste ábito librarse...

...que d’est avís ocorre...

...contra d’estos cans...

...qui d’est mester no són.

...d’est practicar sentiu...

9. desta
(demostratiu)

...desta clara fuente...

...d’esta cruel sageta...

Avisats d’esta manera...

...lonyats d’esta·ncontrada?

...los ferits d’esta fleixa...

...yo m’encench d’esta flama...

10. daqueste
(demostratiu)

Sin dar daqueste daño...

...desviar mon cant d’aquest perill...

...aprés d’aquest desert...

...al viure d’aquest setgle...

Quant ymagín
d’aquest·amor
la causa...·

11. aqueste
(pronom)

Con solo aqueste...

Tal és aquest...

Aquest dels dos...

Aquest és lo germà menor...

...e si aquest és hom de seny...

12. aqueste
(demostratiu)

Es aqueste descuydo suelto

...y aquest secret...

...aquest voler empatxa...

...en aquest mal...

...mas preneu aquest bàlsem...

Aquest delit...

13. Aquestos
(demostratiu)

Aquestos miembros...

...aquestos maleïts cans!

Tots aquests mals...

Hi aquestos dos actes...

...per tots aquests graons...

14. d'aquesta
(demostratiu i pronom)

Y així d'aquesta libertad...

...y contengut d'aquesta...

...d'aquesta casa escura...

...enmig d'aquesta dansa...

...d'aquesta mort...

15. aquesta
(pronom)

Como si aquesta fuera medicina...

...y aquesta van cercant...

...aquesta nova dura...

Aquesta me ha aconsolat...

...aquesta és qu·a tots natura dona...

16. aquesta
(demostratiu)

...aquesta ofensa cara...

Qui vol segur passar aquesta vida...

Aquesta font que veus...

...preneu
aquesta cendra...

...en aquest·aspra costa...

17. Presto

Presto, distinto d’ornamento puro...

...lo fa prest trabucar.

...baixau de prest...

...e prest
responc...

E muyra prest...

18. Torna

Torna ya sin augmentar...

...se torna desesper.

...ab gran desig de tornar...

...torna en los actes...

...li torna en contrari...

19. Otramente

Y sé que
otramente me aprovecha...

...altrament, no té valer...

E jo poguera-li respondre altrament...

...altrament sent...

20. En + infinitiu
(En procurar)

En procurar cualquiera beneficio...

...en contemplar hont la
persona·nferma...

...en imitar les coses...

...en pensar occupats...

...hàbil sols en furtar...

...en contemplar qui am...

21. en + gerundi
(en viendo)

Y en viendo el agua...

En descontent tornarà son delit...

...la nuyt
en somiant...

...y
en contemplant, així l'arma reposa...

95,23 %

80,95 %

42,85 %

85,71 %

90,47 %

Amb una breu explicació, comprovem com els vint-i-un trets de la llengua de Garcilaso que hem triat també són utilitzats per molts poetes catalans del segle XV i del segle XVI, de manera que la semblança inicial entre Garcilaso i Pere Serafí s'estén a altres autors bé perquè Garcilaso els imita, en manlleva algun element o perquè hi comparteix algun tret estilístic o lingüístic.

El perfil lingüístic de Pere Serafí coincideix amb el de Garcilaso en un 95'23 % segons la nostra comparació, doncs. El de Joan Pujol té una similitud del 80,95%. El de Jordi de sant Jordi no encaixa gaire, només en un 42'85 perquè ens han arribat pocs poemes seus malgrat que utilitza també algunes paraules i locucions de Garcilaso, com tristura (tristura), pres (preso), a la fi (a la fin) d'est (deste), aquest (aqueste), etc. El perfil lingüístic de Joan Roís de Corella es compenetra en un 85'71% amb el del suposat toledà, i el d'Ausiàs March és molt semblant al de Garcilaso car hi concorda en un 90,47%. Però recalquem que, si bé és veritat que Ausiàs March no comparteix amb Garcilaso mots com tristura o cruesa, sí que en comparteix altres com Alemanya i àbit (que Garcilaso escriu Alemaña i ábito), així és

que la coincidència lingüística d'Ausiàs March amb Garcilaso pot arribar a un 100%. O millor dit, si ho comentem a l'inrevés, el conjunt de la llengua de Garcilaso que hem seleccionat és molt similar al de la llengua de Serafí, Pujol, Corella... i Ausiàs March. A causa d'aquestes similituds hem destacat en la graella comparativa uns trets lingüístics catalans, en groc o en gris, perquè són iguals als de la llengua de Garcilaso i força xocants per aquest motiu, car sembla com si Garcilaso estigués utilitzant en tot moment trets més propis del català que no pas del castellà, si més no del castellà estàndard.

Rescatem-los:

És evident que aquests usos lingüístics són clares concordances, però entre llengües diferents que s'han copiat o imitat amb tota probabilitat, com estem comentant. I segurament la castellana és la que ha imitat la catalana. Amb tot, en el cas que els trets de la llengua de Garcilaso no fossin imitats ni copiats de poemes catalans i que fossin trets castellans antics, com sempre ens han dit, veiem que les paraules de Garcilaso i les dels altres poetes catalans són les mateixes. Ara bé, com pot ser això si estem analitzant poemes castellans i catalans? Doncs perquè és més que probable que la llengua de Garcilaso sigui el producte de la irregular adaptació d'un text català en què els mots originals s'ajustaven malament dins el poema final per la ignorància del traductor o pel prestigi que la llengua catalana encara ostentava al segle XVI, sens dubte més important en aquesta època que la dels nostres veïns castellans. De fet, com llegim en l'edició italiana siscentista del Tirant lo Blanch, aquesta obra és traduïda «...di lingua spagnola ne lo idioma nostro...» (Vicent Martines, El Tirant políglota, pàg. 53), és a dir, que el català, i no pas el castellà, era l'espanyol, la llengua de la nostra administració fins al segle XVIII, la llengua oficial i important al nostre país i a Espanya i la llengua de la qual es traduïa perquè els estrangers l'anomenaven «llengua espanyola» en els usos culturals i literaris.

11. Garcilaso i Montemayor: la mateixa llengua en dues traduccions des del català?

És per aquest motiu, per la similitud entre la llengua de la poesia castellana del segle XVI amb la de la poesia catalana dels segles XV i XVI, que la llengua de Garcilaso recorda els usos lingüístics de la poesia catalana del moment i també la llengua de la traducció castellana cinccentista que Montemayor, autor portuguès de Los siete libros de la Diana, va fer dels poemes d'Ausiàs March, traducció amb inesborrables empremtes catalanes que no es varen saber corregir, com veiem tot seguit:

Jorge de Montemayor va posar molta cura a respectar l'estructura dels versos decasíl·labs en la seva traducció castellana de l'obra d'en March, a pesar que el resultat no fou gens reeixit segons l'opinió d'alguns autors, sobretot en l'estil i en la llengua final, i també en la comprensió. Malgrat que Martí de Riquer ha qualificat la traducció de Montemayor d'«acertada y bella» (1990, pàg. XX) ningú no explica que és plena de catalanades, a més d'interpretacions esbiaixades, i ja Joan Pujol va imaginar al segle XVI que Ausiàs March li deia en somnis que «Traduccions ab molt grans desbarats / han fet de mi en llengua castellana…». I afegia que «Montemayor ha fet quant ha sabut, / si bé feu poc, puix bé no m'entenia…» (versos del 237 al 242 del poema «Visió en somni»). Lope de Vega comentava així mateix que «Castísimos son aquellos versos que escribió Ausiàs March en lengua lemosina, que tan mal y sin entenderlos Montemayor tradujo» (Riquer: 1990, pàg. XXI).

El més destacat d'aquesta comparació és que els trets de Garcilaso i de Montemayor són els mateixos, i per aquest fet creiem que ens trobem davant dues traduccions d'obres catalanes: tristura / tristura, crüeza / crueza, s'espanta / s'espantan...

Edició moderna dels poemes d'Ausiàs March traduïts al castellà, que feu Jorge de Montemayor, a cura de Martí de Riquer.

12. Més concordances catalanes de Garcilaso

Per acabar la comparança entre la llengua de Garcilaso i la catalana en general, és a dir, per acabar d'observar els trets lingüístics suposadament catalans de Garcilaso, confegim un llistat amb les concordances catalanes, possibles catalanades, errors de traducció... recollits en els poemes del suposat poeta de Toledo que hem seleccionat per a aquest estudi, encara no comentats. Pensem que així reforcem la idea que l'obra de Garcilaso que coneixem pot ser traduïda de textos originals catalans perduts. Destaquem en negreta els trets garcilasians acatalanats i entre parèntesi proposem el possible origen català:

a) «Elegía a Boscán»:

-vers 80è: «El ausencia, sin término infinita…» (foli CLXXXVI de l'edició prínceps). Segurament del català L'absència, quan el traductor encobert interpreta l'article definit català apostrofat femení L' com si fos masculí El, car no té marca de gènere en aquest cas.

-vers 81è: «Deve ser, y sin tiempo limitado…» (foli CLXXXVI de l'edició prínceps). Probablement de Deu ser, amb una u catalana que pot haver donat una v castellana en aquest cas: Deu / Deve.

-vers 82è: «Lo qual no avrá razón que lo permita…» (foli CLXXXVI de l'edició prínceps). Com el relatiu també català Lo qual no hi haurà... o El qual no hi haurà..., escrit amb qu com en català. I com el verb haver català que s'escriu amb ve baixa. La incoherència de la seqüència fa sospitar, a més a més, que llegim un text manipulat.

-vers 83è: «Por que, por más y más que ausencia dure…» (foli CLXXXVI de l'edició prínceps). Com el relatiu català per què o més aviat com la conjunció perquè.

a) Cobla VII:

-vers 1r: «La gente s'espanta toda…» (pàg. 35 de l'edició d'Elías L. Rivers). Equival a La gent s'espanta tota, una seqüència molt catalana, amb el pronom apostrofat i tot.

b) Segona estrofa de la Cançó III:

-vers 3r: «Preso, y forçado…» (segona plana del foli CLXXIII de l'edició prínceps). Com el català forçat.

c) Ègloga segona.

-versos 339-340è: «...que tu pena / Juzgava como agena...» (segona plana del foli CCIII de l'edició prínceps). Un imperfet en -ava, com en català jutjava.

-versos 341è-342è: «...ni el juego peligroso: / De que tu estás quexoso...» (segona plana del foli CCIII de l'edició prínceps). Com el relatiu català de què.

-vers 342è: «...De que tu estás quexoso yo confiesso...» (segona plana del foli CCIII de l'edició prínceps). Com el català queixós i confesse o confesso.

-vers 344è: «...Mas si tú me deshaces, con tus quexas...» (segona plana del foli CCIII de l'edició prínceps). En català és queixes.

-vers 345è: «...Por qué agora me dexas, com a estraño...» (segona plana del foli CCIII de l'edició prínceps). Equival al català Per què (o perquè)... em deixes com a estrany... i deu ser una mala traducció, literal, ja que en la segona part de la cita opinem que caldria llegir como extraño... Realment, és una troballa insòlita i ens sobta que aquesta seqüència no hagi provocat més reflexions sobre la llengua literària del Siglo de Oro, tan similar a les solucions de la gramàtica de la

nostra llengua: como a estraño / com a estrany. De fet, trobem exemples en el català modern utilitzats per Josep Giner i Marco segons el CIVAL, dins Regles de lectura valenciana pàg. 153: «I, d'altra banda, l'escriptor valencià vol també ésser llegit no com a estrany.»

-vers 457è: «Y a escodriñar el ánimo doliente.» (segona plana del foli CCV de l'edició prínceps). Recorda el català a escodrinyar.

El castellà actual fa servir el verb escudriñar, i també l'antic l'utilitzava en l'exemple de l'«Epístola a Boscán» («Llévame a escudriñar la causa desto», que hem vist més amunt), verb que deriva d'escrudiñar i que està vinculat amb el llatí scrutini?re segons la RAE, opinió amb la qual no coincidim perquè l'infinitiu de l'Èglogа segona de Garcilaso, escodriñar, no és amb u sinó amb o, vocal justificada si la vinculem amb el català escodrinyar. Joan Coromines explica que la variant amb o es produeix per ultracorrecció (Diccionario critico etimológico... volum CE-F, pàg., 714). Ara, ¿com és possible que trobem el mateix infinitiu escrit de dues maneres en Garcilaso: escudriñar i escodriñar? Doncs perquè opinem que el veritable responsable dels poemes que s'atribueixen a aquest poeta devia ser un traductor poc avesat que els confegia a partir de textos catalans i ara utilitzava la forma més castellana (escudriñar) i adés la més acostada a la catalana (escodriñar). És a dir, descobrim un autor que no dominava la llengua de Castella perquè no presentava criteris estilístics, morfològics... unificats. O també podem pensar que foren diversos els traductors de l'obra catalana inicial atribuïda a Garcilaso i que no coincidiren en els criteris de translació que no es van revisar: un feia servir infinitius amb u i l'altre amb o. Se'ns ocorre finalment que la presència de la o i de la u en aquest infinitiu es pot deure a un error de còpia en el trasllat del manuscrit a la impremta. Tot i amb tot, i en resum, per a nosaltres és més fàcil explicar que escodriñar és un manlleu del català escodrinyar (perquè tots dos infinitius coincideixen en la forma) i que escudriñar n'és una clara adaptació en què la o es transforma en una u en la fonètica castellana (escodrinyar :::::> escodriñar :::::> escudriñar), que no pas concebre unes formes verbals derivades directament del llatí sense passar pel català. Si més no, la coincidència morfològica i lèxica entre aquests infinitius castellans i catalans és evident.

-vers 473è: «Ella, que ver aquesta deseava...» (primera plana del foli CCVI de l'edició prínceps). Aquest imperfet en –ava recorda el català aquesta desitjava, amb pronom reforçat i tot.

-vers 475è: «...D'aquella, con que'l passo apresurava...» (primera plana del foli CCVI de l'edició prínceps). Com el català d 'aquella i com les formes de l'imperfet català en –ava, en el cas d'apresurava. I tot que el Diec2 no recull apresurar en català sí que reconeix el substantiu presura com a vocable de la nostra llengua, el qual és l'origen d'apresurar segons la RAE.

-vers 476è: «A la pura fontana fue corriendo...» (primera plana del foli CCVI de l'edició prínceps). Sembla agafat del català a la pura fontana.

d) «Epístola a Boscán»:

-vers 13è: «...digo que vine, quanto a lo primero...» (segona plana foli CLXXXVIII, edició prínceps).

Potser del català quant a, com ho demostra d'una banda la coincidència ortogràfica de l'adverbi quanto, de l'edició prínceps, amb qu, amb l'adverbi català quant, coincidència que desapareix en l'edició de T. Navarro Tomás del 1924, en les de Rivers del 1981 i 1983 i en la de Consuelo Burell del 1985: aquí quanto a es converteix en cuanto a. També ens adonem que a la locució de Garcilaso li manca la preposició en, com en català: (en) quanto a lo primero. Per consegüent, ens decantem per creure que la locució prepositiva quanto a d'en Garcilaso és un catalanisme que la RAE recull d'aquests poemes del Siglo de Oro, i per això la defineix com si fos castellana antiga en les gramàtiques i diccionaris oficials. Nosaltres ja hem vist que no ho deu ser.

-vers 42è: «...tanta fuerça...» (força), foli CLXXXIX de l'edició prínceps.

Ara observarem millor els equivalents catalans dels exemples de Garcilaso si els contrastem:

-El ausencia: L'absència

-Deve ser: deu ser

-Lo qual no avrá: Lo qual (la qual cosa o el qual) no hi haurà.

-Por que: Per què o Perquè

-La gente s'espanta toda: La gent s'espanta tota.

-forçado: forçat

-Juzgava: Jutjava

-De què: De què

-quexoso: queixós

-confiesso: confesse o confesso

-quexas: queixes

-Por qué: Per què

-dexas: deixes

-como a estraño: com a estrany

-a escodriñar: a escodrinyar

-aquesta deseava: aquesta desitjava

-D'aquella: D'aquella

-A la pura fontana: A la pura fontana

-quanto a: quant a

-fuerça: força

13. Conclusions

1. La influència d'Ausiàs March en Garcilaso ja fa temps que és oficial i també comencen a ser oficials els trets que aquest autor comparteix amb altres poetes catalans, com Corella i Narcís Vinyoles, en el cas de la mètrica i del ritme

dels versos hendecasíl·labs i decasíl·labs. La teoria oficial sobre l'estructura dels versos d'art major explica que la manera antiga de distribuir els accents en els decasíl·labs catalans i hendecasíl·labs castellans situava el primer en la quarta síl·laba i el segon en la desena; però que segurament per influència italiana, al final de l'edat mitjana es consolida un nou ritme amb tres accents, la qual influència estem segurs que afecta en primer lloc la poesia catalana, imitada i traduïda per la castellana després, fet que justifica la coincidència entre els versos catalans i castellans dels segles XV i XVI. És a dir, opinem que les innovacions de la mètrica castellana no són preses directament de la literatura italiana sinó que hi arriben a través del filtre de la poesia catalana medieval, innovacions que Garcilaso, Jorge de Montemayor i Baltasar de Romaní s'apropien, tal com podem veure clarament en les seves obres i traduccions.

A més a més, en aquest estudi hem conegut més connexions entre la poesia castellana i la catalana medieval i renaixentista, mitjançant les imatges de Jordi de sant Jordi que utilitza Garcilaso de la Vega, connexions que podem justificar perquè Garcilaso viu a la Catalunya del segle XVI i absorbeix tot el que pot de la literatura i de la cultura catalanes que l'envolten.

2. Però les semblances que descobrim entre Garcilaso i Pere Serafí ens han deixat bocabadats, car un és castellà i l'altre català, i les expliquem en un primer moment perquè els dos poetes viuen en el mateix espai i temps, l'àmbit literari de la Barcelona del segle XVI, i així comparteixen trets lingüístics, sobretot de vocabulari encara que també d'usos sintàctics i gramaticals... massa sospitosos perquè són els mateixos en tots dos autors. Pot fer l'efecte que aquesta llengua compartida entre els nostres poetes sigui fruit d'una imitació entre Garcilaso i Serafí: si un poeta fa servir tristura i crueza en castellà, l'altre també ho fa en català (tristura i cruesa); si el toledà utilitza l'adverbi presto, el català escriu prest; si Garcilaso basteix els seus versos amb verbs com tornar, espantarse... doncs Pere Serafí també construeix els seus amb els mateixos verbs, que ara són catalans (se torna i spantat). Per no parlar del mateix ús que ambdós fan de les perífrasis amb infinitiu i gerundi. I hem de recordar que fins i tot els dos escriuen amb la mateixa ortografia ja que Garcilaso apostrofa les preposicions davant demostratius (d'aquesta) i ho fa com Pere Serafí, que també apostrofa les mateixes preposicions ara seguint la normativa del català: d'aquesta. I si Garcilaso utilitza pronoms apostrofats (s'espanta), aquests ens recorden els pronoms catalans apostrofats de Pere Serafí amb el mateix verb i en el mateix ús impersonal: s'espanta. En aquest sentit és curiós d'observar com Garcilaso fa servir el pronom impersonal se amb la forma catalana elidida: s'. A més a més, Garcilaso i Serafí comparteixen les mateixes estructures i sintagmes, en casos com «desta clara fuente» / «d'esta cruel sageta» i «vida... finita» / «sort... finida».

Cal fixar-nos en aquesta similitud tan exagerada entre la llengua de Garcilaso i la de Pere Serafí, doncs, car aquest darrer personatge és una gota d'aigua, un mirall, l'altra cara de la moneda o, per dir-ho d'una forma amb més gràcia, es tracta d'una fotocòpia de Garcilaso en tots els aspectes (o Garcilaso sembla una còpia de Pere Serafí, segons el costat des d'on esguardem el mirall), similitud que sol passar desapercebuda per a la majoria d'especialistes que no l'analitzen pels motius que siguin.

3. Ara bé, també descobrim coincidències entre la llengua de Garcilaso i la de poetes com Pujol, Corella, Jordi de sant Jordi i sobretot Ausiàs March, com hem comprovat en l'apartat desè del nostre estudi (núm. 10). Recordem que Garcilaso utilitza s'espanta, deste, d'aquesta, aqueste, Presto... que també són trets de la llengua dels poetes catalans esmentats: s'espanta, d'est, d'aquesta, aquest, prest... Per tant, quan observem aquest estil de Garcilaso tan acatalanat per a nosaltres, ens intriga saber d'on l'ha tret o com l'ha bastit: ¿l'estil i la llengua de Garcilaso són així perquè són així, plens d'equivalències catalanes perquè el castellà antic era així? ¿O tal vegada els trets dels poemes de Garcilaso provenen de l'adaptació de trets catalans que són els utilitzats per Pere Serafí, i també per Joan Pujol, Joan Roís de Corella... i sobretot per Ausiàs March, com hem comentat? És a dir, i aquí rau la nostra aportació, demostrem en el nostre estudi que Garcilaso utilitza les mateixes paraules, assimilacions, ortografia, vocalisme, sintagmes, perífrasis, demostratius, pronoms... que Pere Serafí i que Ausiàs March, entre altres poetes catalans del moment. I ens decantem per pensar que els trets lingüístics de Garcilaso que hem analitzat poden ser manlleus catalans.

4. En aquest sentit, reiterem el nostre punt de vista sobre les connexions entre el castellà i el català antics: el castellà literari del final de l'edat mitjana i del Renaixement, sobretot el castellà de la poesia, és tan similar a la llengua literària de la poesia catalana perquè sembla que absorbeix moltíssims trets lingüístics catalans. Però volem saber per què els absorbeix. ¿Aquests trets són originats per la influència directa de la cultura catalana a sobre de la castellana a través del contacte amb el nostre món comercial, polític i humà medieval, manlleus que s'introdueixen en la llengua castellana

de manera general? ¿O és que alguns trets lingüístics del castellà literari procedeixen de la influència directa de la literatura catalana i d'un silenciat procés de mala traducció que anava adaptant del català, és a dir, un procés d'interferència entre llengües a través de la literatura?

5. És aquí on hem de plantejar-nos seriosament el següent dilema, que afecta Garcilaso: si la poesia catalana medieval influeix tant en la castellana del Siglo de Oro en àmbits com la mètrica, les figures, el ritme... és lògic pensar que la llengua de la poesia catalana antiga també devia influir en la llengua de la poesia castellana antiga; de fet, ja comencem a detectar concordances entre Garcilaso i Ausiàs March, poc estudiades, com el vocabulari que tots dos compateixen: mudança (mudança), ábito (àbit), preso (pres), s'espanta (s'espanta)... És aquest un tema fascinant que tot just comencem a descobrir. Ara bé, repetim, som més del parer de creure que les traduccions al castellà des del català justifiquen totes les concordances lingüístiques catalanes de la literatura castellana antiga i de l'inici de la moderna, i així ho demostren les versions cinccentistes del Tirant i d'Ausiàs March en castellà, plenes d'errors que després trobem convertits en característiques de l'espanyol àulic, és a dir, en trets del castellà de les obres literàries del Siglo de Oro. I és que si Garcilaso fos un poeta català, com Joan Boscà, estem segurs que en un primer nivell aniria traduint del seu pensament vers el castellà i utilitzaria el màxim de trets lingüístics catalans o acatalanats perquè se li escaparien, en el cas que hagués escrit els seus poemes en castellà.

6. Aquest fet (traduir malament del català al castellà perquè hom no controla el castellà, tinguem-lo en compte una vegada més) el demostra Montemayor en la seva versió dels poemes d'Ausiàs March en castellà, que ja hem comentat, quan presenta moltes catalanades i concordances amb la nostra llengua perquè desconeixia força el castellà literari. Aquest traductor utilitza mots i estructures acatalanades com tristura, crueza, s'espantan, preso, doliente, a la fin, deste, desta, presto, tornado, en + infinitiu (en no querer), en + gerundi (en entrando)... I ens adonem que Garcilaso empra els mateixos mots i estructures, que són tristura, crueza, s'espanta, preso, doliente, a la fin, deste, desta, presto, torna, en + infinitiu (En procurar), en + gerundio (en viendo)...
A més d'això, comprovem que aquests trets de la llengua de la traducció de Montemayor i dels poemes de Garcilaso pràcticament han desaparegut del castellà actual, que en fa servir altres, com tristeza, crueldad, se asustan, prisionero (tot i que preso s'ha conservat modernament), enfermo, al fin, de este, de esta, rápidamente, vuelve, al procurar i viendo (sense la preposició en). I si han desaparegut aquests trets és perquè estem segurs que només s'utilitzaven en la llengua culta, en la literatura i, sobretot, en les traduccions de textos catalans al castellà antic. És a dir, en àmbits molt concrets i vinculats amb la cultura catalana.

7. Per aquests motius, podria ser que Garcilaso sabés parlar i pensar en català, ja que defensem que amb aquesta llengua s'expressaria qualsevol intel·lectual vinculat a la Barcelona del Renaixement, ciutat on residia el nostre autor i on s'havia incardinat i vinculat, culturalment i emocional. Només ens hem de fixar en l'amistat amb Boscà, que es converteix en tema recurrent al llarg de la seva obra, per acceptar aquesta hipòtesi. I, en conseqüència, si Garcilaso pensava i enraonava en català, podria haver escrit en català la seva obra poètica, que posteriorment es traduiria al castellà molt irregularment, de la mateixa manera que li esdevingué a Ausiàs March amb Montemayor, amb Baltasar de Romaní i amb Francisco Sánchez de las Brozas. Perquè fa l'efecte que la llengua de la conegudíssima «Epístola a Boscán» adapta trets lingüístics catalans per una persona que no acaba de controlar el castellà literari, car Garcilaso escrivia amb característiques molt catalanes i molt acostades a la nostra llengua, com menester (menester), estilo (estil) presto (prest), distinto (distint), d'ornamento (d'ornament), el amistad (probable adaptació del sintagma català l'amistat), aqueste descuido (aquest), d'aquesta libertad (d'aquesta), honesto (honest), en que'l discurso (en què), del amistad (de l'amistat), a lo menos (almenys), desta vuestra amistad (d'esta vostra amistat), escudriñar o escodriñar (escodrinyar), del vínculo d'amor (d'amor), que's enterrado (que és enterrat), del mes d'Octubre (d'octubre)... I utilitzava poc o gens els mots i els trets castellans més genuïns, com es necesario, con rapidez, la amistad, este descuido, examinar o averiguar... És una llengua amb preferències lèxiques catalanes que s'allunya del castellà central de la península, característic dels oriünds de Toledo, segons el nostre parer, tal és el cas de Garcilaso. A un intel·lectual de Toledo se li podrien haver encomanat mots i expressions catalanes si es passava la vida a Catalunya i a Barcelona; tanmateix, tindria molta cura a escriure un castellà ortogràficament i gramaticalment correcte, cosa que no fa Garcilaso perquè Garcilaso, ens referim a l'autor de les poesies que se li han atribuït, no devia ser de Toledo ni tampoc castellà.

8. Per tot això, sembla que la poesia de Garcilaso que avui coneixem és adaptada d'un text anterior, segurament d'un text català, i a partir de la comparança amb Pere Serafí proposem en un primer moment que podria tractar-se d'un desdoblament dels poemes del compositor d'origen grec, ja que els dos poetes són com dues gotes d'aigua. És a dir,

s'agafen uns poemes de Serafí, es tradueixen al castellà i se li assignen a Garcilaso perquè calia que aquest autor tingués una obra literària important, quan ja havia mort i no podia controlar l'edició de les obres que se li atribuïen. Ara bé, és més creïble que la similitud de Garcilaso amb Pere Serafí també s'expliqui perquè Garcilaso pot ser un poeta català immers en aquest context cultural i literari, que comparteix amb Serafí els mateixos elements que comparteix amb tots els altres grans poetes catalans: llengua, estructura, mètrica, ritme, influències, figures literàries, tradició... i molts altres aspectes que encara ens manquen per descobrir.

9. En síntesi, Garcilaso és un personatge profundament lligat a la cultura catalana i amb relacions ben clares amb la nostra tradició literària que coneixia perfectament.

- La vida de Garcilaso recorda la dels personatges nostrats que voltaven per la corona catalana del moment i també pels indrets que influenciava culturalment i política. És el recorregut d'Ausiàs March i de Jordi de sant Jordi, per exemple: des de Barcelona (o València) a Roma, Sicília, Nàpols... i de tornada després cap a Barcelona i València, i també és el recorregut de Tirant lo Blanch quan viatjava per la Mediterrània, Sicília i el nord d'Àfrica en la ficció de Martorell, Galba i potser també en la de Roís de Corella. A més a més, la vida de Garcilaso està envoltada de literats catalans amb qui havia contactat personalment: Durall, Joan Boscà, Maria de Cardona i el més segur és que tingués coneixença amb Pere Serafí.

- Garcilaso pren figures literàries d'Ausiàs March i Jordi de sant Jordi i imita aquests dos escriptors.

- Pel que fa als usos literaris, hem comprovat que Garcilaso escriu sonets, cançons i epístoles, és a dir, les mateixes composicions poètiques que preferia Pere Serafí.

- La mètrica dels versos hendecasíl·labs de Garcilaso és també la dels decasíl·labs dels poemes catalans dels segle XV i XVI.

- El ritme sàfic dels versos hendecasíl·labs garcilasians coincideix amb el ritme de molts decasíl·labs catalans medievals.

- La rima d'alguns sonets de Garcilaso és la mateixa que la dels sonets de Pere Serafí.

- Garcilaso té una vida calcada a algun dels poetes catalans del moment, com és Pere Serafí.

- I hem descobert al final que el nostre poeta utilitza la mateixa llengua que Pere Serafí, Joan Pujol, Jordi de sant Jordi, Joan Roís de Corella i sobretot Ausiàs March, fet que no ens cansarem de mostrar.

10. Per tant, en aquesta aproximació a la poesia catalana i castellana del segle XV i XVI hem pretès:

- Recordar els vincles de Garcilaso de la Vega amb la poesia catalana ja que no tot és Ausiàs March, també hi ha la influència de Jordi de sant Jordi, entre altres poetes catalans.

- Descobrir que Garcilaso i Pere Serafí són dos personatges molt similars i que encaixen perfectament en la biografia, en l'obra literària i en la llengua poètica que fan servir.

- Adonar-nos que el perfil lingüístic de Garcilaso és el de Pere Serafí, doncs, i també el de Jordi de sant Jordi, el de Corella o el d'Ausiàs March, perquè segurament Garcilaso és un poeta català traduït al castellà molt irregularment, com li va passar a Ausiàs March amb Montemayor, per la qual cosa comparteix tradició i llengua amb tots aquests poetes catalans.

- Finalment, rescatar Pere Serafí a partir de la comparança amb Garcilaso de la Vega, que ha estat el tema central d'aquesta investigació i la intenció primera de tot plegat.

I és que tots sabem que Pere Serafí no és Ausiàs March i que no té la seva profunditat ni controla tan bé la llengua ni els recursos poètics del català literari, malgrat que és un poeta dolç, fi i delicat que mereix ser recordat per tot el que hem explicat. De fet, podem afirmar que Pere Serafí és el Garcilaso català del moment, i que si el dit Garcilaso és important no veiem per què Pere Serafí no ho pot ser també. Us animem a llegir les poesies de Pere Serafí, doncs, a recitar-les, fins i tot a comprar-les i a regalar-les o a posar-les en la capçalera del vostre llit perquè són precioses i perquè ens han revelat que Garcilaso de la Vega pot ser perfectament un poeta català silenciat, per això els dos poetes

s’assemblen tant.

Heus ací la idea que ha donat títol al nostre estudi: Garcilaso de la Vega i Pere Serafí, dues cares de la mateixa fotocòpia, és a dir, dues cares de la mateixa moneda o literatura: la catalana.

Marc Vicent Adell, filòleg, bibliòfil i lletraferit
València, hivern del 2022, primavera del 2023.

Agraïments:

A l’amic Joan Piñol Rull, que em va acollir a sa casa (el principal del núm. 95 del carrer Bruc, de Barcelona), per a escriure l’esborrany d’aquesta investigació.

A Rafael Mompó, per la bibliografia i la informació proporcionada pel que fa al gènere de l’epístola.

A l’Àlex Sendra, perquè em feu avinents els seus arxius sobre el Tirant del 1497. Gràcies mil nugadetes amb un fil!

A Joaquim Gadea, que em va revelar el vincle entre Carles Ros, mossèn Jordi i Petrarca.

A Francesc Magrinyà, per les delicioses converses sobre les edicions dels poemes d’Ausiàs March i sobre la mètrica de les poesies catalanes antigues.

A la Montserrat Camps, per la lectura pacient i emocionada d’aquest estudi, tan necessària.

A Maria Sirera, que ens ha il·luminat l’estil amb la seva saviesa.

I finalment a Jordi Bilbeny, pels lluminosos consells sobre la lectura de les suposades obres literàries castellanes antigues, i no tan antigues, moltes de les quals estem segurs que són obres catalanes manllevades i mal traduïdes a la llengua de Castella.

Gràcies a totes i a tots!

Notes

(1) Tot i que la tendència actual és escriure Ausiàs Marc amb ce final perquè la moderna normativa del català representa a final de mot el fonema oclusiu velar sord [K] amb aquesta lletra, amb la c, nosaltres hem deixat el dígraf antic del cognom amb ch, Ausiàs March, perquè diversos curadors el mantenen en llurs edicions, com Pere Bohigas (Ausiàs March, Poesies), Vicent J. Escartí (també Ausiàs March, Poesies), Joan Fuster (en l’antologia de la col·lecció L’Ham de l’editorial 3 i 4), Rafael Ferreres i altres.

(2) Hem optat per escriure en català la major part dels títols dels poemes que citem de Garcilaso i traduir-los, (Sonet en comptes de Soneto, Èglogа en comptes d’Égloga...) per coherència amb la llengua del nostre estudi tot i que hem mantingut el títol de l’«Epístola a Boscán» en castellà.

(3) Fem servir l’edició de Pere Bohigas de l’editorial Barcino per a reproduir la poesia d’en March perquè respecta l’ortografia dels manuscrits originals (tot i que adopta l’apòstrof i el guionet modern), així com la primera edició de Garcilaso del 1543 perquè aquesta conté paratextos desapareguts en les edicions posteriors i perquè és la més antiga que conservem. Per a les cites de la traducció de Montemayor, seguim els criteris de l’edició de Martí de Riquer en la col·lecció de clàssics universals, de Planeta.

(4) També utilitzem la grafia ch en les cites del Tirant lo Blanch perquè molts especialistes la conserven en els seus estudis i edicions, com Vicent Martines (El Tirant poliglota: estudi sobre el Tirant Lo Blanch a partir de les seues traduccions espanyola, italiana i francesa dels segles XVI-XVIII) o Albert Hauf i Vicent J. Escartí (Joanot Martorell, Martí Joan de Galba: Tirant lo Blanch, I i II), malgrat la preferència a fer servir només la ce final per molts editors del segle XX, com és el cas de Martí de Riquer en la seva coneguda versió del Tirant lo Blanc. Aquest criteri nostre ens provoca dubtes, no obstant.

(5) Quant a les cites del Tirant, les hem extretes de la segona edició del 1497, que serví de base per a la traducció castellana cinccentista de Diego de Gumiel i que hem localitzat en PDF al Centre Virtual Cervantes i també transcrita en el tinet.cat (consultar la bibliografia).

(6) Edició de Martí de Riquer, Espasa-Calpe, capítol IIII o (5) , pàg. 21 del volum I.

(7) Consulteu «Petges catalanes en la figura de Garcilaso de la Vega, I i II».

(8) Lluís Batlle: «El “Quixot” castellà: traducció aliena o d’autor català”?», conferència pronunciada al 21è Simposi la història censurada de Catalunya, celebrat el 18 i 19 de novembre del 2022, Arenys de Munt.

Bibliografia

Esmentem les obres consultades pel nom i cognom dels autors. I les edicions dels clàssics literaris que hem revisat, en canvi, les citem pel nom del curador o editor, llevat de la prínceps de Boscà i Garcilaso que l’encapçalem pel nom de l’editor, Carles Amorós.

-ADELL i FERRÉ, MARC VICENT (2017): «Petges catalanes en la figura de Garcilaso de la Vega, 1 i 2», https://www.inh.cat/articles/Petges-catalanes-en-la-figura-d'en-Garcilaso-de-la-Vega-1- i 2.

-AMORÓS, CARLES (1543): Las obras de Boscán y algunas de Garcilasso de la Vega repartidas en quatro libros, en Barcelona en la officina de Garles S. Amorós a los. XX del mes de Março: Año. M. D. XL. III., edición en facsímil de la Biblioteca Nueva, hecha por el procedimiento manual, en los talleres offset, de San Sebastián, el 10 de mayo de 1936.

-BARGALLÓ, JOSEP (2007): Què és la mètrica. Introducció a la versificació catalana, Aula 2, Edicions 62 s.a, Barcelona.

-BATLLE, LLUÍS (2022): «El “Quixot” castellà: traducció aliena o d’autor català”?», conferència pronunciada al 21è Simposi la història censurada de Catalunya, celebrat el 18 i 19 de novembre del 2022, Arenys de Munt.

-BILBENY, JORDI (2018): Inquisició i Decadència. Orígens del genocidi lingüístic i cultural a la Catalunya del segle XVI, LIBROOKS BARCELONA, S.L., Barcelona.

-BOHIGAS, PERE (2005): Edició d’Ausiàs March, Poesies, revisada per Amadeu-J. Soberanas i Noemí Espinàs, Editorial Barcino, Barcelona.

-BURELL, CONSUELO (2014): Edición, introducción y notas de la Poesía castellana completa de Garcilaso de la Vega, Ediciones Cátedra, colección Letras Hispánicas, Madrid.

-CALSSAPEU, JOAN (01-05-2010): «Garcilaso de la Vega... o... Galceran de Cardona?», https://www.inh.cat/articles/Garcilaso-de-la-Vega...-o...-Galceran-de-Cardona-.

-CARBONELL, JORDI (1983): estudi preliminar i edició de Joan Roís de Corella, Obra profana, Edicions 3 i 4, València.

-CASANOVA, EMILI (1999): «Recorregut per la llengua d’Ausiàs March: (1397-1458)», edició digital a partir de l'edició a cura de Rafael Alemany Ferrer, Ausiàs March i el món cultural del segle XV, Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 1999, pàg. 135-172 (Symposia Philologica, 1).

-CASTELLET, JOSEP-MARIA – MOLAS, JOAQUIM (1976): Ocho siglos de poesía catalana. Antología bilingüe, El Libro de Bolsillo, Alianza Editorial, Madrid.

-(2005): Vuit segles de poesia catalana, Edicions 62, Barcelona.

-COMAS, ANTONI (1971): pròleg i selecció del Llibre de lectura, Cançoner català, Poesia popular i tradicional, Edicions Destino, Barcelona.

-COSTA CLOS, MERCÈ – TARRÉS FERNÁNDEZ, MARIBEL (2001): Diccionari del català antic, Edicions 62, S.A., Barcelona.

-CUENCA ALMENAR, SALVADOR (2013): «Envers un repertori conceptual de la poesia de Narcís Vinyoles», dins SCRIPTA, Revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna, núm. 2 / desembre 2013 / pàg.. 46-60, Universitat de València.

-DÍEZ ECHARRI, EMILIANO (1970): Teorías métricas del Siglo de Oro, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Patronato “Menéndez y Pelayo” y Instituto “Miguel de Cervantes”, Revisa de Filología española, anejo XLVII, Madrid.

-DUARTE, CARLES (2022): Adaptació, introducció i epíleg de Jordi de sant Jordi, Poesia, col·lecció Tast de Clàssics, Editorial Barcino S.A., Barcelona.

-DURÁN, MANUEL (2010): Edición de Marqués de Santillana. Poesías completas, cuarta edición, Clásicos Castalia, Madrid.

-ESCARTÍ, VICENT JOSEP (1993): Edició d’ABusiàs March, Poesies, biblioteca d’autors valencians, Edicions Alfons el Magnànim, Institució valenciana d’estudis investigació, València.

-(2014): Estudi introductori i edició de l’Obra completa de Joan Roís de Corella, Institució Alfons el Magnànim, València.

-FERRANDO FRANCÉS, ANTONI (1978): Narcís Vinyoles i la seua obra, Universitat de València, Facultat de Filologia, Departament de Lingüística Valenciana, Monografies i assaigs, núm. 2, València.

-«Noves aportacions a Narcís Vinyoles. Edició de lo "Credo in Deum" aplicat per sos articles a la Mare de Déu d'Esperança y los goigs», dins Estudios sobre le Cancionero General (Valencia, 1511), poesía, manuscrito e imprenta (Vol. 1-2)
Haro Cortés, Marta • Beltrán Llavador, Rafael • Canet Vallés, José Luis • Hernández Gassó, Héctor [Ed.]. - originalmentValencia (2012), dins http://opac.regesta-imperii.de/lang_en/suche.php?ts=Vinyoles,

-FORNÉS, GUILLEM (2020): «Desmuntant la teoria del segle d’or castellà escrit originalment en català», dins Pseudohistòria contra Catalunya, Eumo Editorial, Vic.

-FRATTA, ANIELLO (2005): edició crítica de Jordi de sant Jordi, poesies, Els nostres clàssics, editorial Barcino, Barcelona.

-GARCÍA SIMÓN, DIANA: «Ausias March y Garcilaso de la Vega: una comparación. I/II», Frankfurt am Main, ISBN-84-9714-098-2.

https://www.liceus.com/ausias-march-garcilaso-de-la-vega-una-comparacion

Versió catalana de l’Institut Nova Història, https://www.inh.cat/articles/Ausias-March-i-Garcilaso-de-la-Vega-Una-comparacio.

-HAUF, ALBERT (1990): coordinació i fixació del text del Tirant lo Blanch, juntament amb Vicent Josep Escartí, Clàssics valencians, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana, València.

-KARL-HEINZ, ANTON (1970): edició de Joan Pujol, obra poètica, antologia catalana dirigida per Joaquim Molas, núm.

61, Edicions 62 s/a, Barcelona.

-LAPESA, RAFAEL (1986): Historia de la lengua española, Biblioteca Románica Hispánica, Gredos, Madrid.

-LYNCH RIVERS, ELIAS (1964): Edición de Garcilaso, Obras completas, Editorial Castalia, Madrid, impresa en Artes Gráficas Soler, Valencia.
-(1981 i 1983): Edición, introducción y notas de Garcilaso de la Vega, Poesías castellanas completas, Clásicos Castalia, Madrid.

-LÓPEZ i QUILES, JOAN ANTONI – RIBES I PALMERO, VICENT (1965): Introducció, transcripció i actualització del Psalteri de Joan Roís de Corella, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana, Revista Saó i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.

-LUJÁN ATIENZA, ÁNGEL LUÍS, Instituto de Lengua Española, CSIC, Madrid (2003): «La epístola de Garcilaso a Boscán: entre el sermo y la oratio», Bulletín of Spanish Studies, Volume LXXX, Number 2.,https://www.academia.edu/30193198/La_ep%C3%ADstola_de_Garcilaso_a_Bosc%C3%A1n_entre_el_sermo_y_la_oratio.

-MAGRINYÀ, FRANCESC (21-01-2017): https://www.inh.cat/Articles/El-concepte-de-la-'mort-civil'-en-Ausias-March-i-en-Joan-Colom.
-(13-01-2020): «El Coloquio de los perros i la Nacio? Catalana», conferència pronunciada al 19è Simposi sobre la Història censurada de Catalunya, 22 i 23 de novembre del 2019, Arenys de Munt.

-MARTÍNEZ RUIZ, FRANCISCO JAVIER: «La epístola poética en las preceptivas del Siglo de Oro», https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=299402, Localización: La epístola / Begoña López Bueno (ed. lit.), 2000, ISBN 84-472-0564-9, págs. 425-451.

-MARTINES, JOSEP – MONTSERRAT, SANDRA, Universitat d'Alacant (2009): «La llengua de les Poesies d'Ausiàs Marc. Un tast de la sintaxi (i)», Journal of Catalan Studies 2009.

-MARTINES, VICENT (1997): El Tirant poliglota. Estudi sobre el Tirant lo Blanch a partir de les seues traduccions espanyola, italiana i francesa dels segles XVI-XVIII, Curial Edicions Catalanes-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.

-MARTOS, JOSEP-LLUÍS (2013): Edició, estudi introductori i notes del Psalteri de Joan Roís de Corella, Institució Alfons el Magnànim-Diputació de València, València.

-MAYOLAS, PEP (04-05-2016): «Notícia d'un Galceran català esmentat com a 'Garcilaso'», https://www.inh.cat/articles/Noticia-d-un-Galceran-catala-esmentat-com-a-Garcilaso-
-(09-01-2018): «La mort d'En Joan Boscà. Una hipòtesi», https://www.inh.cat/articles/La-mort-d-En-Joan-Bosca.-Una-hipotesi-

-NAVARRO TOMÁS, TOMÁS (1924): Edición y notas de Garcilaso, Obras, Segunda edición corregida, Ediciones de La lectura, Clásicos castellanos, Madrid.
-(1982): Los poetas en sus versos. Desde Jorge Manrique a García Lorca, editorial Ariel S.A., Barcelona.

-NÚÑEZ GONZÁLEZ, JUAN MARÍA (2015): «Las ediciones impresas de la "Ratio breuis et expedita conscribendi genera epistolarum illustriora", atribuida al humanista Pedro Juan Núñez», Minerva: Revista de filología clásica, 2015, N.28, pags.325-340, Ediciones Universidad de Valladolid, https://revistas.uva.es/index.php/minerva/article/view/533.

-PERARNAU i ESPELT, JOSEP (1985): «L'Humanista Joan Serra i la seva Ars Nova EpistolarumArxiu de textos catalans antics, núm. 4, p. 444 -447, https://raco.cat/index.php/ArxiuTextos/article/view/235701.

-PRIETO de PAULA, ÁNGEL L. (1989): edición de Garcilaso de la Vega, Poesías completas, Castalia didàctica, editorial Castalia, colección Clásicos Castalia, Madrid.

-QUILIS, ANTONIO: (2013): Métrica española, Ariel letras, Barcelona.

-RIQUER i MORERA, MARTÍ de (gener-juny 1935): «Els poetes petrarquistes de Catalunya», La Revista, any XXI, pàg. 53-55.
-(1974): Edició, introducció i notes del Tirante el Blanco, Clásicos Castellanos, Editorial Espasa-Calpe, Madrid.
-(1982): Edició del Tirant lo Blanc i altres escrits de Joanot Martorell, Editorial Ariel, Barcelona.
-(1990): Edició i introducció d'Ausias March, Poesías, traducidas por Jorge de Montemayor, Clásicos universales Planeta, Editorial Planeta S.A., Barcelona.
-(1998): Juntament amb Lola Badia, edició de Les poesies de Jordi de sant Jordi, núm. 7, Biblioteca d'estudis i investigacions, Tres i Quatre, València.

-ROCA RICART, RAFAEL (1994): Introducció i edició de Jordi de sant Jordi, Obra poètica, Biblioteca d'autors valencians, Edicions Alfons el Magnànim, València.

-ROMEU I FIGUERAS, JOSEP (2001): Edició crítica de les Poesies catalanes d'en Pere Serafí, revisada per Amadeu-J. Soberanas i Noemí Espinàs, editorial Barcino, Barcelona.

-«Poemes en castellà atribuïbles a Pere Serafí». Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, 1976, Vol. 36, p. 133-201, https://raco.cat/index.php/BoletinRABL/article/view/195816.

-ROS, CARLOS (1991): Epítome del Origen y Grandezas del Idioma Valenciano, Escrito por Carlos Ros, Notario Apostólico, natural de esta my Noble, Ilustre, Antigua, la Leal, Insigne y Coronada Ciudad de Valencia, a la que se dedica, impreso en Valencia, por Cosme Granja, en la plaza de la Seo. año 1734, Servicio de reproducción de libros, Librerías París-València, Colección Biblioteca Valenciana.

-ROSSICH, ALBERT (1986): «La introducció de la mètrica italiana en la poesia catalana», Els Marges, revista de llengua i literatura, núm. 35.

-SENDRA, ÀLEX (2012): https://www.inh.cat/articles/El Tirante el Blanco demostra que el segle d'or castellà va ser escrit en català (1, 2 i 3).

-SERRA BALDÓ, ALFONS (1935): «El decasíl·lab català i l'"endecasílabo italiano"», dins Quaderns de poesia, núm.3, octubre, redacció Corts Catalanes, 660, Barcelona.

-SORIANO ROBLES, LOURDES - SABATÉ i MARÍN , GLÒRIA: «Moda, cultura i lectura a la Corona d'Aragó: el gènere epistolar», Actas del IX Congreso Internacional de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval: (A Coruña, 18-22 de septiembre de 2001) / coord. por Mercedes Pampín Barral, Carmen Parrilla García.

-Autors diversos: Antologia de poetes catalans. Un mil·lenni de literatura, Galàxia Gutemberg-Cercle de lectors, Barcelona, 1997.

-Volum I, Època medieval, a cura de Martí de Riquer.

-Volum II, Del segle XVI a Verdaguer, a cura de Giuseppe Grilli.

-Volums III i IV, De Maragall als nostres dies, a cura de Giuseppe E. Sansone.

Edicions en PDF

-Primera edició del Tirant lo Blanch, del 1490, València, transcrita.

https://www.tinet.cat/portal/uploads/tirant_lo_blanc_2_ed_v2_20130919155911.pdf

-Segona edició de Barcelona, del 1497:

a) facsímil: https://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/tirant-lo-blanch-hispanic-society-of-america--1/html/

-b) transcrita: https://www.tinet.cat/portal/uploads/tirant_lo_blanc_2_ed_v2_20130919155911.pdf,

Segona edició digital en PDF: maig de 2011 © d'aquesta edició digital: OASI © dels textos: els seus respectius autors Edita: Organisme Autònom per a la Societat de la Informació de la Diputació de Tarragona Assalt, 12 • 43003 Tarragona Tel. 977 24 40 07 - Fax: 977 22 45 17 comunicacio@oasi.cat www.oasi.cat, Revisió i correcció: Ramon Vernet Moya.

Corpus diacrònics

-Vocabulari de la llengua medieval, de Lluís Faraudo de Saint-Germain (lletres A-Z, en revisió), Institut d'Estudis Catalans, https://www.iec.cat/faraudo/

-CIVAL: Corpus informatitzat del Valencià, Acadèmia valenciana de la llengua, http://cival.avl.gva.es/cival/buscador.jsp

-CORDE: Real Academia Española, Corpus Diacrónico del Español, http://corpus.rae.es/cordenet.html

Diccionaris etimològics

-J. Corominas – J.A. Pascual (2015): Diccionario critico etimológico castellano e hispánico, volum II, tercera edició, Editorial Gredos, Madrid.

Bibliografia de Joan Roís de Corella consultada mitjançant el CIVAL

-Títol: Lo Cartoxà, Títol secundari: La terça part del Cartoxà, any de l'original 1495, data d'edició: 2020, curador: Joan Maria Furió Vayà, editorial: AVL, ciutat: València.

-Tïtol: Les proses mitològiques de Joan Roís de Corella, any de l'original: 1460, data d'edició: 2001, curador: Josep Lluís Martos, editorial: IIFV-PAM, ciutat: Alacant-Barcelona.

-Títol: «La mort per amor, títol secundari: Proses mitològiques, any de l'original: 1460, data d'edició: 2001, curador: Josep Lluís Martos, editorial: IIFV-PAM, ciutat: València-Barcelona.

-Títol: Psalteri, any de l'original: 1490, data edició: 1985, editorial: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.

-Títol: «Ans que dels cels girant mogués la roda», dins Obres de Joan Roís de Corella, any de l'original: 1490, data d'edició: 1913, editorial: RIALC, ciutat: Nàpols.